

II. ABDÜLHAMİT DÖNEMİ OSMANLI MADEN İMTİYAZLARI (1878-1899)

ERTAN GÖKMEN[†]

Giriş

XIX. yüzyılın ikinci yarısı, Osmanlı Devleti'nin yabancı devletlerle yapmış olduğu ticarî anlaşmalardan dolayı, yabancı yatırımların arttığı bir dönem olmuştur. Yabancı yatırımlar daha çok demiryolu, liman, fenerler, kamu hizmeti alanlarında yoğunlaşmıştır¹. Madencilik de yapılan bu yatırımlardan nasibini almıştır. Belirtilen dönemde, Osmanlı madenleriyle bu madenlere yapılan yatırımların durumu ile ilgili yeterli sayıda çalışma bulunmamaktadır. Ancak, XIX. yüzyıl ortalarında Osmanlı maden yatakları ile XX. yüzyıl başlarında Osmanlı madenlerinin işletilmesinde yerli ve yabancı paylarını konu alan çalışmalar bu konuda az çok fikir vermektedir².

Çalışmamıza konu olan, Başbakanlık Osmanlı Arşivi Yıldız Perakende Evrakı içerisinde Orman, Maden ve Ziraat Nezâreti'nce kaleme alınan bir defter³, XIX yüzyılın son çeyreğinde, Osmanlı madenlerinin durumuna ilişkin değerli bilgiler vermektedir. Defterde, II. Abdülhamit'in tahta çıktığı 1878 yılından 1899 yılına kadarki yirmi bir yıllık sürede imtiyaza verilen ma-

[†] Celal Bayar Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi.

¹ A. Gündüz Ökçün, "XX. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Maden Üretiminde Türk, Azınlık ve Yabancı Payları", *İktisat Tarihi Notları*, Ankara, 1997, s. 111-112.

² Fahrettin Tızlak, "XIX. Yüzyılın Ortalarında Osmanlı Maden Yatakları", *Bellekten*, 1996, c. XII, S. 229, s. 703-719; Ökçün, a.g.m., s. 105-187.

³ BOA, Y. PRK. OMZ. 2/56. Orman, Maden ve Ziraat Nezâreti tarafından 27 Temmuz 1316-9 Ağustos 1900 yılında 10 sayfa halinde düzenlenen bu defterin başında "Cülûs-ı Ma'deret Me'nûs Hazret-i Hilâfet-penâhiden Şimdiye Kadar Bâ-Fermân-ı Âli İhâle Kılınmış Olan Ma'âdinin Defteridir" yazılıdır. Defterde ihale edilmiş olan 133 maden imtiyazı bulunmaktadır. Zikredilen maden imtiyazları vilayetlere göre düzenlenmiştir. İmtiyaz tarihlerinde kronolojik bir sıra mevcut değildir. Harita metot defteri büyüklüğündeki defterin sayfaları on beş sütuna bölünmüştür. Bu sütunlarda madenin bulunduğu vilayet, sancak, kaza, köy ve mevki; madenin cinsi; ilk sâhib-i imtiyâzın ismi, tâbiyeti; müddet-i imtiyâziye; imtiyâz Fermân-ı Âlisinin tarihi; sâhib-i imtiyâz-ı lâhikân ismi, tâbiyeti; sâhib-i imtiyâz olan şirketin ismi, tâbiyeti, şirketin sermayesi, idare meclisi a'zalarının ismi ve tâbiyeti belirtilmiştir.

denlerin bulunduğu vilayet, sancak, kaza ve köylere, madenlerin türlerine, hangi ülke vatandaşlarına kaç tarihinde imtiyaz verildiğine ve madenlerin sonradan devredildiği kişilerin kimliklerine dâir bilgiler bulunmaktadır. Aşağıda, bu deftere dayalı olarak değişik başlıklar altında verilecek bilgilerin daha iyi anlaşılabilmesi için, kısaca Osmanlı'da madenlerin hukukî durumu ile işletme biçimlerine ve 1869 ve 1887 tarihinde yayımlanan maden nizamnamelerinde madenlerin tâbi olduğu hukukî esaslara değinmekte yarar bulunmaktadır.

A-Osmanlı Devleti'nde Madenlerin Hukukî Durumu ve İşletme Biçimleri

Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'da ve Anadolu'daki topraklarında zengin maden yatakları bulunuyordu. Devletin önemli gelir kaynaklarından birini oluşturan madenlerin işletilmesine erken dönemlerden itibaren başlanmıştır. Nitekim, Sırbistan ve Bosna'daki madenler I. Murat döneminde ele geçirilmiş ve Fatih Sultan Mehmet döneminde de bu madenlerin kontrol edilmesi için büyük çaba sarf edilmiştir. Osmanlılar, Balkan topraklarındaki madenlerin mevcut üretim metotlarında ve tekniklerinde çok fazla değişiklik yapmayarak⁴, Fatih ve II. Beyazid devrinde madenlerin idaresi ve işletilmesine yönelik yeni kanunnâmeler çıkarmışlardır⁵.

Şer'î hukuk hükümlerine göre, madenlerin bulunduğu arazi dört kısma ayrılmaktadır. Birincisi, herkesin istifade edebileceği metruk arazidir ki, buradaki madenin beşte biri devlete geri kalanı bulana aittir. İkincisi, mirî arazi olup, burada bulunan madenin tamamı devletindir. Devlet bu madeni ya kendisi işletir veya işlettirir. Üçüncüsü, şahıslara ait mülk arazidir. Burada bulunan madenin beşte biri devlete, geri kalanı mülk sahibine aittir. Dördüncüsü vakıf arazisi olup, burada bulunan madenin de yine beşte biri devlete geri kalanı vakfa bırakılmaktadır⁶.

⁴ Halil İnalçık, "The Ottoman State: Economy and Society (1300-1600)", *An Economic and Social History of Ottoman Empire (1300-1914)*, (Ed. Halil İnalçık, Donald Quataert), Cambridge University Press, Cambridge, 1994, s. 58-59.

⁵ Ahmed Akgündüz, *Osmanlı Kânunları ve Hukukî Tahlilleri I. Kitap Osmanlı Hukukuna Giriş ve Fatih Devri Kanunları, Fey Vakfı*, İstanbul, 1990, s. 158. Bu maden kânunnâmelerinden bazıları şunlardır: 1488 tarihli Zaplanina ve Plana Maden Kânunnamesi (1488), Novobrd Maden Kânunnamesi (1494), Trepcë Maden Kânunnamesi (1488), Yanova Maden Kânunnamesi (1488), Aynı Şahıs II. Kitap, s. 361-363, 545-551, 564-568, 576-578; Rudnik ve Cernic Madeni Kânunu (1516), Aynı Şahıs, III. Kitap, s. 446; İzvornik Sancağı ve Srebrnice-Sas Madenleri Kânunnamesi (1548), aynı Şahıs V. Kitap, s. 295-298.

⁶ Akgündüz, a.g.e., I. Kitap, s. 157-158.

1858 tarihli arazi kanunnamesinde, madenlere yönelik bazı düzenlemeler yapılmış ve şu hükümlere yer verilmiştir. Mirî arazi ile tahsisat türünden vakıf arazilerinde bulunan madenler devlete aittir. Araziyi elinde bulunduranın madene sahip olma ve madenden hisse alma hakkı yoktur, ancak ekim dikim yapamamaktan ve araziyi kullanamamaktan kaynaklanan zararın karşılığı kendisine ödenmektedir. Metruk ve mevat arazide bulunan madenin beşte biri devlete geri kalanı bulana aittir. Vakıf arazilerinde (Evkâf-ı sahiha) madenin tamamı vakfa, köy ve kasaba içindeki mülk arazilerde çıkan madenin hepsi sahibine aittir. Öşür ve haraç alınan arazideki maden işlenmeye değer ise beşte biri devlete kalanı arazi sahibine, işlenmeye değmez ise tamamı arazi sahibine aittir⁷.

Yukarıda verilen bilgiler, 1858 tarihinden sonra devletin madenler üzerindeki etkinliğinin biraz azaldığını gösterse de, devletin madenler üzerindeki kontrolünün ve egemenliğinin halen devam ettiğini göstermektedir.

Osmanlı Devleti'nde madenlerin üretimi için farklı işletme biçimleri uygulanıyordu. Madenler, doğrudan devlet eliyle işletilebildiği gibi, devlet yardımı ve nezâreti altındaki madenciler tarafından (emaneten) veya belirli bir süre ile iltizama verilmek suretiyle işletilebiliyordu⁸. Bu işletme biçimlerinden emanet usulü, XIX. yüzyılın ilk yarısına kadar en yaygın olarak kullanılanıydı⁹. Bir diğer işletme biçimi olan ihâle sistemi, XVIII. yüzyılın ortalarından itibaren yaygınlık kazanmış ve daha sonraki yıllarda varlığını devam ettirmiştir. Bu usulde devlete ait topraklar şirketlere veya kişilere maden çıkartmaları ve işletmeleri için uzun süreli olarak imtiyazla kiraya veriliyordu¹⁰. XIX. yüzyıl boyunca sıkça uygulanan bu sistemde, devlete özel işletmeci veya şirket arasında belirli şartları taşıyan bir anlaşma yapılmaktadır¹¹. Bu dönemde şirketler ile özel girişimcilerin maden

⁷ Ahmet Kartalkanat, "Osmanlılarda Madencilikle İlgili Yasal Düzenlemeler ve Madencilik Politikası", *Jeoloji Mühendisliği*, S. 36, Mayıs-1990, s. 67.

⁸ Neşet Çağatay, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Maden İşletme Hukuku", *AUDITCFD*, c. 2, S. 1, 1943, s.122; Yücel Özkaya, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı Kurumları ve Osmanlı Toplum Yapısı*, Ankara, 1985, s. 299-300.

⁹ Fahrettin Tızlak, "Osmanlı Devleti'nde Madencilik", *Osmanlı Ans.*, c. 3, (Ed. Kemal Çiçek-Cem Oğuz), Ankara, 1999, s. 313.

¹⁰ Altınbay, *a.g.m.*, s. 793; Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, c. VI, Ankara, 1988, s. 246.

¹¹ Quataert, Donald, "19. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Madencilik", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, c. 4, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, s. 914.

işletilmesinde sıkça yer almasının sebebi, devletin ekonomisinin iyi olmasına paralel olarak, devletin madenlerin işletilmesi için yeterli sermayeyi ayıramaması ve madenin işletilmesinde kâr-zarar unsurunun hesaba katılmış olmasıdır¹². Devlet, işletemediği atıl durumdaki pek çok madeni yerli veya yabancı devlet tebaasından kişi veya şirketlere ihale etmiştir¹³.

B- 1869 ve 1887 Tarihli Maden Nizamnamelerinde Madenlerle İlgili Önemli Hükümler

Tanzimat Fermanı'nın ilanıyla birlikte Osmanlı Devleti'nin idarî, askerî ve mali yapısında yenilikler yapılmış ve bu yenilikleri hayata geçirmek için birçok kanun çıkarılmıştır¹⁴. Tanzimat'la birlikte madencilik alanında da bazı çalışmalar yapılmıştır. Bu hususta yapılan çalışmalardan ilki, 1842 yılında Ma'âdin-i Hümâyûn Meclisi'nin kurulmasıdır. Meclisin kurulmasındaki amaç, madenlerin en iyi biçimde işletilmesini sağlayacak teknik ve hukukî esasların tespit edilip padişaha sunulmasıydı¹⁵. Gerek bu meclisin, gerekse Meclis-i Âli-i Tanzimat'ın gayretleri ile 1861 tarihinde ilk maden nizamnamesi çıkarılmıştır. Bu tarihten sonra ihtiyaçlara göre yeni nizamnameler çıkarılmış ve eskileri yürürlükten kaldırılmıştır¹⁶.

Çalışmamızda ele aldığımız II. Abdülhamit dönemine ait maden imtiyazlarının 1878-1899 yılları arasında verilmiş olması, imtiyazların farklı tarihlerde yayınlanan maden nizamnameleri hükümlerine göre verildiğini göstermektedir. Maden nizamnamelerinin ilki 1861'de, ikincisi 1869'da, üçüncüsü 1887'de ve sonuncusu 1906 tarihinde yayınlandığına göre, belirtilen dönemde verilen maden imtiyazları, 1869 ve 1887 tarihinde yayınlanan nizamname hükümlerine göre verilmiş olmalıdır. 1869 ve 1887 tarihli maden nizamnamelerindeki madenlerle ilgili önemli hükümlerin bilinmesi, Abdülhamit döneminde verilen imtiyazların hangi şartlara göre verildiğini gösterecektir. Aşağıda, bu iki nizamnameye göre, madenlerin çeşitleri,

¹² Tızlak, "XIX. Yüzyılın Ortalarında...", s. 716.

¹³ Tızlak, "XIX. Yüzyılın Ortalarında...", s. 706.

¹⁴ Bu kanunlardan bazıları şunlardır: İlki 1840'ta diğerleri 1851 ve 1858'de çıkarılan Ceza Kanunu, 1858 Tarihli Arazi Kanunu, 1879 Tarihli Ceza Yargılama Kanunu, 1875 Tarihli Avukatlık Kanunu. Bkz. Gülnihal Bozkurt "Tanzimat ve Hukuk", *Tanzimat'ın 150. Yıldönümü Uluslararası Şempozyumu*, 31 Ekim-3 Kasım 1989, Ankara, 1994, s. 273-275.

¹⁵ Fahrettin Tızlak, "Osmanlı Maden İşletmeciliğinde Kanunnameden Nizamnameye Geçiş ve 1861 Tarihli Maden Nizamnamesi", *Türk Dünyası Araştırmaları*, s. 98, Ekim 1995, s. 78.

¹⁶ A.g.m., s. 81; Ayrıca vilayetlerden verilecek arama ruhsatnameleri ile ilgili 15 Haziran 1875 tarihli nizamname için bkz. B.O.A., Meclis-i Tanzimat Defteri, No:5, s. 8-11.

çıkarma ve işletme koşulları, imtiyaz sahiplerinin ödeyeceği vergiler ve imtiyaz sahiplerinin yükümlülükleri ile ilgili bazı bilgiler verilmiştir.

1-Genel Hükümler

Madenler üç kısma ayrılır: Asli madenler, sathî madenler ve ocaklar¹⁷. Madenlerin çıkarılması ve işletilmesi için padişah izni gereklidir¹⁸. Osmanlı vatandaşları veyahut Osmanlı Devleti'nin emlak sahibi olma ile ilgili, 1867 yılında çıkardığı kanunu kabul eden yabancı devlet vatandaşları, Osmanlı Devleti'nin mevcut kanunlarına ve gelecekte çıkaracağı kanunlara uymayı kabul etmeleri halinde maden imtiyazı alabileceklerdir¹⁹. Maden işletmek için izin isteyen kişi veya şirket mensupları, madenin bağlı olduğu vilayete²⁰ dilekçe ile müracaat etmeli ve bu dilekçeye 1/5000 ölçekli üç harita eklemelidirler²¹. Dilekçe deftere kaydedildikten ve madenin işletilmesine bir engel olmadığı anlaşıldıktan sonra masrafları dilekçe sahibine ait olmak üzere, gazetelerle²² "*filan mahaldeki madenin şu kadar süre ile ihâle edileceği*" vilayetin ve madenin bulunduğu şehir ve kasabalarda ve dilekçe sahibinin istediği yerlerde iki ay süre ile ilan edilir²³. İlandan sonra valilik tarafından dilekçe ve ekleri Maden İdaresi'ne gönderilir. Evraklar idare bünyesindeki Fen Odası'nda teknik olarak incelenir, eksikleri tamamlanır ve padişah fermanına ek olarak verilecek şartname ile ilgili bir rapor hazırlanır. İşletme izninin altı ayda verilebilmesi için işlemler hızlandırılır²⁴. Bir maden için işletme imtiyazının verilebilmesi için, gerekli şartları içeren mazbata, şartname, mukavelename Maden İdaresi'nce hazırlanarak, bağlı olduğu bakanlık tarafından Bâb-ı Âli'ye gönderilir ve burada Şûrâ-yı Devletçe de incelenip tasdik edildikten sonra padişaha sunulur ve verilecek emirle imtiyaza ilişkin ferman verilir²⁵. Maden işletenler madende bir eczane ile diplomalı

¹⁷ Maâdin Nizamnamesi, 1285/1869, *Düstür* I. Tertip, Matbaa-yı Âmire, 1288, s. 1; Maâdin Nizamnamesi, 1304/ 1887, *Düstür*, I. Tertip, Cilt 5, (14.Ra.1301-26.B.1305), Basvekalet Matbaası, Ankara, 1937, s. 887.

¹⁸ 1869, mad. 6; 1887, mad. 4.

¹⁹ 1869, mad. 27; 1887, mad. 23.

²⁰ 1887 tarihli nizamnamenin 26. maddesinde müracaatın Maden İdaresi'ne yapılacağı belirtilmektedir.

²¹ 1869, mad. 24-25; 1887, mad. 26-27.

²² 1887 tarihli nizamnamenin 29. maddesinde İstanbul'da basılan Türkçe ve Fransızca gazetelerle vilayet gazetesinde bu ilanın yapılacağı belirtilmektedir.

²³ 1869, mad. 27; 1887, mad. 29.

²⁴ 1869, mad.29, 1887, mad. 31.

²⁵ 1869, mad.32; 1887, mad. 33.

doktor bulundurmak mecburiyetindedirler²⁶. İşletilmekte olan bir madenin herhangi bir parçası Maden İdaresi'ne haber verilmeksizin terk edilemez. Eğer zorunlu sebeplerden dolayı terk edilmek zorunda kalırsa, durum altı ay önceden Maden İdaresi'ne bildirilmelidir²⁷. Maden işleten kişiler her sene mart ayı içinde, geçen yıla ait üretimin miktarını ve durumunu belirten kapsamlı iki defterden birini valiye diğerini Maden İdaresi'ne vermeye mecburdurlar²⁸.

2-İmtiyaz Sahiplerinin Ödemesi Gereken Vergiler

Maden nizamnamelerinde maden işleten kişilerden alınacak vergilerle yükümlüklerini yerine getirmeyen imtiyaz sahiplerinden alınacak parasal cezalar hakkında bilgi verilmiştir. Çalışmanın hacmini genişletmemek için, aşağıda sadece imtiyaz sahiplerinin ödeyecekleri vergilere ilişkin bilgiler verilmiştir.

Maden imtiyazı için fermân-ı âli çıktığında, bir defaya mahsus olmak üzere, madenin derecesine ve önemine göre, elli Osmanlı altınından iki yüz Osmanlı altınına kadar ferman harcı alınır²⁹. Maden işletenler iki tür vergi verirler. Bunlardan biri, dönüm başına her yıl alınan beş paralık resin-i mukarrer, diğeri de rüsûm-ı nisbiyedir. Rüsûm-ı nisbiye, madenin yıllık üretiminden masraflar çıkarılmadan %1'i ve %5'i geçmemek üzere alınır. Lüle taşı ve zımpara madenleri bunların dışında olup, bu madenlerin vergileri Maden İdaresi tarafından belirlenir³⁰. Maden İdaresi vergileri aynı ve nakdî almakta serbesttir³¹. Madeni işletenlere vergi ve cezaları ödemesi için valilik tarafından iki ay süre verilir. Bu süre içinde ödemediği takdirde, madendeki taşınır malları mahkemece zapt edilerek satılır ve vergi ve cezalarını tahsili yoluna gidilir³².

²⁶ 1869, mad. 66; 1887, mad. 70.

²⁷ 1869, mad. 68, 1887, mad. 72-73.

²⁸ 1869, mad. 42; 1887, mad. 86.

²⁹ 1869, mad. 38; 1887, mad. 40.

³⁰ 1887 Tarihli nizamnamenin 43. maddesinde zımpara, krom, boratlı maddeler, lüle taşı, sıcak ve soğuk sıvı madenler, petrol, zift ve nefit gibi damar halinde bulunmayıp yığın halinde bulunan madenlerin vergisinin %10'dan %20'ye kadar alınabileceği belirtilmektedir.

³¹ 1869, mad. 41; 1887, mad. 41-43.

³² 1887, mad. 50.

C - İmtiyaza Verilen Madenlerin Türleri ve Madenlerin Çıkarıldıkları Yerler

II. Abdülhamit'in (1876-1909) iktidarı döneminde, 1878 yılından 1899 yılına kadarki yirmi bir yıllık sürede işletilmek üzere imtiyaza verilen madenleri gösteren defterdeki³³ bilgiler, madenin türüne ve imtiyaz tarihine göre verilmeyip, vilayetlere göre verilmiştir. Vilayet esaslı verilen bu bilgilerden, her bir madenin nerelerde çıkarıldığını toplu olarak görebilmek mümkün değildir. Bu sebepten, defterdeki düzenleme bir kenara bırakılarak, aynı madenin çıkarıldığı yerleri toplu olarak görebilmek için aşağıya bir tablo verilmiştir. Bu tabloyu vermeden önce, defterdeki bilgilere dayanarak, imtiyaza verilen maden türlerinin neler olduğunu belirtelim. Bu maden türleri içerisinde simli kurşun, simli kurşun ve çinko, antimon, manganez, kömür, ziftli kömür, maden kömürü, kömür ve linyit, krom, zımpara, cıva, bakır, petrol gazı, bakır ile karışık simli kurşun, kurşun ve antimon, maden suyu, cüruf, demir ve bakırla karışık simli kurşun, borasit, çinko, simli kurşun bakır ve antimon, arsenik, kurşun, kurşun ile karışık çinko yer almaktadır. Görüldüğü üzere, bazı madenler müstakil, bazıları ise diğer madenlerle karışık halde bulunmaktadır. Aşağıdaki tabloda, sadece madenlerin çıkarıldıkları yerler vilayet, sancak, kaza olarak belirtilmeyip köy/mevki olarak da belirtilmiştir.

³³ Yukarıda künyesi verilmiştir.

Tablo - 1: Madenlerin Çıkarıldıkları Yerler³⁴

Madenin Çıkarıldığı							
Vilayet	Sancak	Kaza	Köy/Mevki	Vilayet	Sancak	Kaza	Köy/Mevki
Krom							
Aydın	Menteşe	Köyceğiz	Çeçer	Hüdaven- digâr	Karesi	Harmançık	Kozluca
Aydın	Menteşe	"	Nif ve Karaca	Hüdaven- digâr	Kütahya	Emed	Emed
Aydın	Menteşe	"	Aynalıca	Selanik	Drama	Kesendire	Serikorfuz ve Puluriz
Aydın	Menteşe	"	Çayhisar	Selanik	Drama	Kesendire	Serikorfuz ve Puluriz
Aydın	Menteşe	Mekri	İplikçi Dağı	Selanik	Drama	Vodina	Serabini
Aydın	Menteşe	Köyceğiz	Gürlek ve Tahta Kerte	Kosova	Üsküp	Komanova	Lohan
Aydın	Menteşe	Mekri	Kemikli Kızları	Kosova	Üsküp	Komanova	Kuçukova
Aydın	Menteşe	Köyceğiz	Toparlar	Kosova	Prizren	Kalkandelen	Radosa
Aydın	Menteşe	Köyceğiz	Haniid Köy	Kosova	Priştina	-	Velberişen- ce?
Ankara	-	Mihalıççık	Kavak	Manastır	Serfice	Kozana	Eskaliçe
Hüdaven- digâr	Bursa	İnegöl	Karlı Yer	Manastır	Serfice	Kozana	Vidolako
Hüdaven- digâr	Bursa	İnegöl	Koz Sakar	Konya	Teke	Alâiye	Manavgat
Hüdâ- vendigar	Bursa	Harmançık	Nusretler	Konya	Teke	Alâiye	Finike
Hüdaven- digâr	Bursa	Harmançık	Küplü Dağı				
Simli Kurşun							
Aydın	İzmir	İzmir ve Urla	Ilıca Dere	Hüdaven- digâr	Biga	Lapseki	Damlalı
Sivas	Karahisar-ı Şarkî	Suşehri	Gümüş Beli	Selanik	Selanik	Demirhisar	Pizova
Trabzon	Gümüş- hane	Gümüşhane	Gümüşhane	Selanik	Selanik	Demirhisar	Bal? Oğulları
Trabzon	Trabzon	Giresun	Ada	Selanik	Selanik	Kelkiç	Poyraz
Ankara	-	Keskin	Dücek?	Selanik	Siroz	Zilne	Gelebüşic

³⁴ Bu tablo BOA, Y. PRK. OMZ. 2/56 numaralı defterdeki bilgilere dayanılarak oluşturulmuştur. Defterde yer ve mevki isimlerinin okunmasında yardımımı gördüğüm meslektaşım Yrd. Doç. Dr. Mehmet Günay'a teşekkürü borç bilirim.

Hüda- vendigâr	Bursa	Kirmastı	Sevinlik	Selanik	Selanik	Gögili	İzovor Çiftliği Arazisi
Hüda- vendigâr	Karesi	Edremit	Kızıl Keçili	Selanik	Selanik	Gögili	Kabah
Hüda- vendigâr	Karesi	Edremit	Gümüşler	Kosava	Üsküp	Kratova	-
Aydın	İzmir	Seydiköy	Çarab Dağı	Hüdaven- digâr	İzmit	Kandıra	Karacasu
Aydın	İzmir	Seydiköy	Kömür Dere				
Manganez							
Aydın	İzmir	Tire	Mercan Oğlu Arazisi	Selanik	Drama	Kesendire	Varvara
Aydın	Menteşe	Mekri	Karaca ve Kara oluk	Selanik	Drama	Kesendire	Varvara
Trabzon	Trabzon	Giresun	Pir Aziz Apdal Su	Selanik	Drama	Kesendire	Lıncazde
Trabzon	Trabzon	Sürmene	Perekcî?	Selanik	Drama	Kesendire	Kazganca ve Havzur?
Hüdaven- digâr	Karesi	Balya	Patlak	Selanik	Selanik	Gögili	Nodostu?
Hüdaven- digâr	İzmit	Akhisar	Akçay				
Bakar							
Adana	Adana	Farıncılı?	Açmak Dağı	Kastamonu	Kastamonu	İnebolu	Bakar Küre
Trabzon	Trabzon	Görece	Akköy	Kastamonu	Karesi	Edremit	Kalabak
Trabzon	Trabzon	Görece	Simli Toğraca	Hüdaven- digâr	Biga	Lapseki	Balcılar De- rin Dere
Trabzon	Trabzon	Tirebolu	Kızıl Kaya ve Saire	Edirne	Gümölcine	-	Yarımlu
Trabzon	Trabzon	Tirebolu	Ağahk	Edirne	-	İskeçe	Mu'taflar
Zımpara							
Aydın	İzmir	Tire	Mercan Oğlu Arazisi	Aydın	İzmir	Kuşadası	İslâm Çatlı ve Tarha
Aydın	İzmir	Seferihisar	Hacı Numan Ef. Arazisi	Aydın	Menteşe	Bozüyük	Bozüyük
Aydın	Saruhan	Akhisar	Karadağ	Aydın	Menteşe	Buldan	Günay
Aydın	Aydın	Nazilli	Kekperç?	Aydın	Menteşe	Buldan	Tirebolu?
Aydın	İzmir	Kuşadası	Ayasuluğ Va- rulyan? Çiftliği	Aydın	Aydın	Söke	Hüseyar Hanun Çiftliği

Simli Kurşun Bakır ve Antimon							
Hüdaven- digâr	Biga	Lapseki	Serçiler	Selanik	Selanik	Kesendire	Kazgancı Horode
Selanik	Selanik	Demirhisar	Râbat Fetali?	Selanik	Selanik	Kesendire	Linceazde
Selanik	Selanik	Kesendire	İzoder	Selanik	Drama		Gözecek
Selanik	Selanik	Kesendire	Kazgancı Ho- rode	Selanik	Drama		Sinan
Antimon							
Aydın	İzmir	Ödemiş	Cinili Kaya	Hüdaven- digâr	Karesi	Bahkesir	Demirkapı
Hüda- vendigâr	Karesi	Edremit	Kızıl Çam	Edirne	Günnülcine		....?
Hüdaven- digâr	Hüda- vendigâr	İvrindi	Yenice-i Kebir	Selanik	Drama	Tikveş	Düşden
Hüdayra- digâr	Karesi	İnegöl	Susuz Yayla				
Borasil							
Hüdaven- digâr	Karesi	Fart	Su Sığırığı	Hüdaven- digâr	Karesi	Fart	Sultan Çayırı
Hüdaven- digâr	Karesi	Fart	Su Sığırığı	Hüdaven- digâr	Karesi	Fart	Sultan Çayırı
Hüdaven- digâr	Karesi	Fart	Sultan Çayırı	Hüdaven- digâr	Karesi	Bahkesir	Sultan Çayırı
Maden Suyu							
Trabzon	Trabzon	Sürmene	Şahe Youre	Trabzon	Trabzon	Torul	-
Trabzon	Trabzon	Torul	-	Hüdaven- digâr	Bursa	İnegöl	Cinili
Trabzon	Trabzon	Torul	-				
Kömür ve Linyit							
Aydın	Saruhan	Soma	Soma	Hüdaven- digâr	Karesi	Edremit	Mancelık
Aydın	Menteşe	Milas	Ala Kilise	Edirne	Gelibolu	Sarköy	Palatımız?
Hüdaven- digâr	Karesi	Bandırma	Bayramic				
Kömür							
Aydın	Aydın	Söke	Yarlık Kaya				
Ziftli Kömür							
Diyarbakır	Malatya	Cizre	Herbol				
Maden Kömürü							
Kastamonu	Bolu	Bartın	Tekke Özü	Kastamonu	Kastamonu	Amasra	Kalaycı
Kastamonu	Kasta- monu	Cide	Aydos	Kastamonu	Kastamonu	Amasra	Kalaycı

Kurşun							
Hüdavendigâr	Biga	Lapscki	Baleclar Derin Dere	Hüdavendigâr	Biga	Lapscki	Pazar Köyü
Bakır ile Karışık Simli Kurşun							
Trabzon	Trabzon	Ordu	Yakacak	Trabzon	Trabzon	Görece	Sade Küre
Kurşun ve Antimon							
Trabzon	Trabzon	Giresun	Vituncuk?				
Bakır ve Simli Kurşun Madeni							
Trabzon	Trabzon	Görece	Kara Burun ve Jozan	Hüdavendigâr	Karesi	Edrenit	Sofular
Trabzon	Trabzon	Tirebolu	Kesban?	Hüdavendigâr	Karesi	Edrenit	Bahiri
Demir, Bakır ve Simli Kurşun							
Hüdavendigâr	Karesi	Edrenit	Ala Kilise				
Cıva							
Aydın	İzmir	Ödemiş	Balyanbolu				
Petrol Gazı							
Halep	Halep	İskenderun	Çengün Köyü				
Cüruf							
Kastamonu	Kastamonu	İnebolu	Bakır Küre				
Çinko							
Hüdavendigâr	Karesi	Yenişehir	Barçın				
Arsenik							
Selânik	Drama	Tikveş	Düşden				
Kurşun ile Karışık Çinko							
Cezâir-i Bahr-i Sefid	Sakız	Sakız	...?				

Tablodaki bilgiler, imtiyaza verilen madenlerden bir kısmının sadece bazı vilayetlerde çıkarıldığını göstermektedir. İmtiyaza verilen on zımpara madenin tamamı Aydın vilayetine bağlı sancak ve kazalarda, altı borasit madenin hepsi Hüdavendigâr vilayeti Karesi sancağı Fart kazasında, dört maden suyundan üçü Trabzon vilayeti Sürmene ve Torul kazalarında, biri de Hüdavendigâr vilayetine bağlı Bursa sancağı İnegöl kazasında, bir adet ziftli kömür madeni Diyarbakır vilayeti Malatya sancağı Cizre kazasında, dört ma-

den kömürü ocağından üçü Kastamonu vilayetine bağlı Cide ve Amasra kazasında, cıva madeni Aydın vilayeti İzmir sancağı Ödemiş kazasında, petrol gazı Halep vilayeti İskenderun kazasında çıkarılmaktadır.

Madenler içerisinde çinko, demir, bakır ve antimon gibi madenleri yukarıda çıkarıldıkları yerlerle sınırlı tutmak doğru değildir. Çünkü, bu madenler pek çok yerde simli kurşun ile birlikte çıkarıldığından, bu yerleri de zikredilen madenlerin çıkarıldıkları yerler olarak kabul etmek gerekir.

D - Maden İşletme İmtiyazı Alan Ülkeler

1869 ve 1887 tarihli maden nizamnamesinin şartlarını yerine getirmeyi taahhüt eden yerli ve yabancı pek çok kişi tek başına veya ortaklık kurarak maden işletme imtiyazı almıştır. Osmanlı madenlerini işletmek için imtiyaz alan bu kişiler içerisinde İngiliz, Fransız, Alman, İtalyan, Yunan, Amerikan, Avusturya-Macaristan, Rus ve Karadağ vatandaşları yer almaktadır.

1869 tarihli maden nizamnamesinin yedinci maddesine göre, bir maden imtiyazı, diğer mallar ve eşyalar gibi miras bırakılabilmekte, satılabilmekte ve taksim edilerek başkalarına devredilebilmektedir. Ancak, belirtilen bu işlemlerin devletin bilgisi dahilinde ve resmî senet ile yapılması gerekmektedir. Çalışmamıza kaynaklık eden maden imtiyazı defterindeki³⁵ bilgilerden, imtiyaza verilen bazı madenlerin daha sonra başka şahıslara devredildiği görülmektedir. Defterde, madenlerin ilk ve sonraki sahipleri, "*ilk sâhib-i imtiyazın ismi*" ve "*sâhib-i imtiyaz-ı lâhikın ismi*" başlıklı iki sütunda belirtilmiştir..

Aşağıdaki tabloda, maden işletme imtiyazı alan ülke vatandaşlarının tek başlarına veya bir başka ülke vatandaşları ile birlikte aldıkları maden imtiyazlarının sayılarına ilişkin bilgiler verilmiştir. Maden imtiyazlarından bir kısmı bir süre sonra el değiştirmiştir. Bu değişikliği göstermek için de tablo, ilk ve sonraki imtiyaz sahipleri şeklinde iki ana sütuna bölünmüştür. Tablodaki ilk sütunda, ilk imtiyaz sahiplerinin, ikinci sütunda ise sonraki imtiyaz sahiplerinin ülkelere göre sayıları verilmiştir.

³⁵ BOA, Y. PRK. OMZ. 2/56.

Tablo - 2: Devletlerin Müstakil ve Ortaklaşa Aldıkları Maden İmtiyazı Sayısı³⁶

İlk İmtiyaz Sahibinin Ülkesine Göre				Sonraki İmtiyaz Sahibinin Ülkesine Göre			
Devlet Adı	Müstakil	Ortaklaşa	Toplam	Devlet Adı	Müstakil	Ortaklaşa	Toplam
Devlet-i Aliyye	70 (%53)	16	86	Devlet-i Aliyye	53 (%40)	19	72
İngiltere	17 (%13)	13	30	İngiltere	26 (%20)	13	39
Fransa	10 (%8)	2	12	Fransa	10 (%8)	1	11
Almanya	9 (%7)	1	10	Almanya	7 (%5)	-	7
İtalya	1 (%0,7)	4	5	İtalya	3 (%2)	5	8
Yunanistan	4 (%3)	5	9	Yunanistan	2 (%1,5)	5	7
Amerika	-	1	1	Amerika	2 (%1,5)	1	3
Avusturya-Macaristan	1 (%0,7)	1	2	Avusturya-Macaristan	2 (%1,5)	-	2
Karadağ	-	1	1	Karadağ	-	1	1
				Rusya	-	1	1
Toplam	112	44	156	Toplam	105	46	151

Defterde, imtiyaza verilen madenlerin sayısının yüz otuz üç olduğu görülmektedir. Tablonun ilk sütununda, herhangi bir devlet vatandaşının tek başına aldığı maden imtiyazı sayısı 112 iken, ortaklaşa aldığı imtiyaz sayısı ise 44'tür. Bu iki rakam toplandığında elde edilecek sayının 133 olması gerekirken, imtiyaz sayısının 156 olduğu görülmektedir. Aradaki 23 sayılık fark, bazı ülke vatandaşlarının ikiden fazla ülke vatandaşı ile ortaklaşa maden imtiyazı almalarından kaynaklanmaktadır. İkinci sütunda görülen farklılık da aynı sebepten kaynaklanmaktadır.

Tabloda yer alan her iki sütundaki bilgiler karşılaştırıldığında, en fazla Osmanlı, ondan sonra İngiliz, Fransız ve Alman vatandaşlarının maden imtiyazı elde ettiği görülmektedir. Osmanlı vatandaşlarından bir kısmı imtiyazlarını başka ülke vatandaşlarına devretmiş olmalı ki, Osmanlı vatandaşlarının müstakil veya diğer devlet vatandaşları ile ortaklaşa aldıkları imtiyaz sayısı 86'dan 72'ye düşerken, İngilizlerinki 30'dan 39'a, İtalyanlarinki 5'ten 7'ye yükselmiştir. En az imtiyaz elde eden ülkeler, Karadağ, Rusya, Avusturya-Macaristan ve Amerika'dır. Bu devletler de müstakil olarak maden imtiyazı al-

³⁶ Bu tablo BOA, Y. PRK. OMZ. 2/56 numaralı defterdeki bilgilere dayanılarak oluşturulmuştur.

manışlardır. Bu ülke vatandaşlarının aldıkları imtiyaz sayısı bir ve iki arasında değişmektedir.

Herhangi bir ülke vatandaşı, bir veya daha fazla ülke vatandaşı ile ortaklaşa maden imtiyazı alabiliyordu. Defterdeki bilgilere göre, yabancı devletler birbirleri ile veya Osmanlı vatandaşı Müslim ve gayrimüslimlerle birlikte maden imtiyazı elde etmişlerdir. İlk imtiyaz sahipleri içerisinde bu şekilde alınan maden imtiyazlarının sayısı 21, sonraki imtiyaz sahipleri içerisinde ise 30'dur. Bu sayılar, başlangıçta tek başına maden işletme imtiyazı alan bazı ülke vatandaşlarının daha sonra kendilerine ortaklar edindiklerini göstermektedir. Aşağıdaki tabloda, ilk ve sonraki imtiyaz sahiplerine göre, ülkelerin ortaklaşa aldıkları maden imtiyazları sayısı verilmiştir.

Tablo - 3: Ortaklaşa Maden İşleten Ülkeler ve Aldıkları İmtiyaz Sayıları³⁷

İlk İmtiyaz Sahiplerine Göre			Sonraki İmtiyaz Sahiplerine Göre		
Ülkeler	İmtiyaz Sayısı	Toplam İmtiyaz Sayısına Oranı	Ülkeler	İmtiyaz Sayısı	Toplam İmtiyaz Sayısına Oranı
Devlet-i Aliyye-İngiltere	8	%6	Devlet-i Aliyye-İngiltere	9	%6,7
Devlet-i Aliyye-İtalya	3	%2,2	Devlet-i Aliyye-İtalya	2	%1,5
Amerika-İngiltere	2	%1,5	Amerika-İngiltere	1	%0,75
Devlet-i Aliyye-Yunanistan-İtalya	3	%2,2	Devlet-i Aliyye-Yunanistan-İtalyan	1	%0,75
Devlet-i Aliyye-Yunanistan	1	%0,75	Devlet-i Aliyye-Yunanistan	1	%0,75
Devlet-i Aliyye-Karadağ	1	%0,75	Devlet-i Aliyye-Karadağ	1	%0,75
Fransa-Yunanistan	1	%0,75	Devlet-i Aliyye-Fransa	1	%0,75
İngiltere-Almanya	1	%0,75	Yunanistan-İngiltere	1	%0,75
Avusturya-Fransa	1	%0,7	Devlet-i Aliyye-Rusya-İtalya	1	%75
			Devlet-i Aliyye-Yunanistan-İngiltere	2	%1,5
Toplam	21	%15,7	Toplam	30	%23

Tablodaki bilgiler, Osmanlı Devleti vatandaşlarının İngiliz, İtalyan, Yunan, Karadağ, Fransız ve Rus vatandaşları ile ortaklıklar kurduğunu

³⁷ Bu tablo, BOA, Y. PRK. OMZ. 2/56 numaralı defterdeki bilgilere dayanılarak oluşturulmuştur.

göstermektedir. Ortaklıklar sadece iki devlet ile sınırlı kalmayıp, bazen üçe çıkmıştır. Mesela, ilk imtiyaz sahipleri içerisinde sadece Osmanlı-Yunan-İtalyan vatandaşları ortaklaşa üç maden imtiyazı almıştır. Oysa sonraki imtiyaz sahipleri içerisinde Devlet-i Aliyye-Yunan-İtalyan, Devlet-i Aliyye-Rus-İtalyan ve Devlet-i Aliyye-Yunan-İngiliz vatandaşları ortaklaşa dört maden imtiyazı almışlardır.

En fazla ortaklık, Osmanlı ve İngiliz vatandaşları arasında yapılmıştır. Bu devletleri üçer imtiyazla Osmanlı Devleti-İtalyan ve Osmanlı Devleti-İtalyan-Yunan vatandaşlarının aldıkları maden imtiyazları takip etmektedir. İlk imtiyaz sahiplerine göre, Osmanlı Devleti beş, İngiltere ve Yunanistan üç, İtalya ve Fransa iki, Amerika, Karadağ, Almanya ve Avusturya birer farklı devletle ortaklık kurarak imtiyaz almışlardır. Sonraki imtiyaz sahiplerine göre ise, Osmanlı devleti sekiz, İngiltere dört, İtalya üç, Yunanistan iki, Karadağ, Fransa ve Rusya birer farklı devletle ortaklık kurarak imtiyaz elde etmişlerdir. Bu bilgiler, Osmanlı Devleti vatandaşlarının ortaklık kurduğu ülke sayısının arttığını göstermektedir.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi, Osmanlı vatandaşı Müslim ve gayrimüslimler müstakil veya ortak olarak birbirleri ile ve yabancılarla birlikte maden imtiyazları almışlardır. Yabancılar Osmanlı vatandaşı Müslimlerle mi yoksa gayrimüslimlerle mi çok ortaklık yapmışlardır? Aşağıdaki tabloda yer alan sayısal veriler, bu soruya cevap verdiği gibi, Osmanlı vatandaşı Müslim ve gayrimüslimlerin tek başlarına ve birbirleri ile ortaklaşa elde ettikleri maden imtiyazlarının sayısına ilişkin bilgiler de vermektedir..

Tablo - 4 : Osmanlı Vatandaşı Müslim ve Gayri Müslimlerin Müstakil veya Ortaklaşa Olarak Birbirleri İle veya Yabancılarla Birlikte Elde Ettikleri Maden İmtiyazları³⁸

İlk İmtiyaz Sahiplerinin Ülkelerine Göre			Sonraki İmtiyaz Sahiplerinin Ülkelerine Göre	
	İmtiyaz Sayısı	%	İmtiyaz Sayısı	%
Müslim	36	42	32	44
Müslim-Azınlık	5	6	3	4
Müslim-Yabancı	1	1	4	6
Azınlık	29	34	18	25
Azınlık-Yabancı	15	17	15	21
Toplam	86	100	72	100

Tablodaki rakamlara göre, ilk imtiyaz sahipleri içerisinde Osmanlı vatandaşlarının yerli ve yabancılarla müstakil veya ortaklaşa aldıkları maden imtiyazı sayısı 86'dır. Sonraki imtiyaz sahipleri içerisinde ise bu sayı 72'ye düşmüştür. Bu durum, Osmanlı vatandaşlarının 14 maden imtiyazını yabancı ülke vatandaşlarına terk ettiğini göstermektedir. Nitekim, ilk imtiyaz sahipleri içerisindeki Osmanlı vatandaşı Müslimlerin sahip oldukları imtiyaz sayısı 36 iken 32'ye, Osmanlı vatandaşı gayrimüslimlerinki ise 29 iken 18'e düşmüştür. Osmanlı vatandaşı gayrimüslimlerin Müslümanlarla birlikte elde ettikleri imtiyaz sayısı, başlangıçta gayrimüslimlerin yabancılarla elde ettikleri imtiyaz sayısının 1/3'ü kadarken, daha sonra bu oran 1/5'e düşmüştür.

İlk imtiyaz sahipleri içerisinde Osmanlı vatandaşı Müslimlerin yabancılarla elde ettikleri imtiyaz sayısı bir iken, sonraki imtiyaz sahipleri içerisindeki sayısı dörde yükselmiştir. Buna karşın, ilk ve sonraki imtiyaz sahipleri içerisinde Osmanlı vatandaşı gayrimüslimlerinin yabancılarla birlikte aldıkları imtiyaz sayısı on beştir. Bu durum, yabancıların ortaklık için, Osmanlı Müslim vatandaşlarından çok gayrimüslim vatandaşları tercih ettiklerini göstermektedir.

³⁸ Bu tablo, BOA, Y. PRK. OMZ. 2/56 numaralı defterdeki bilgilere dayanılarak oluşturulmuştur.

E - Maden İmtiyazlarının Süreleri

Maden nizamnamelerinde madenlerin kaç yıllık imtiyaz süresi ile ihale edilebileceği belirtilmiştir. 1861 tarihli maden nizamnamesinin on üçüncü maddesinde³⁹ maden işletecek kişi ve şirketlere uygun süreli bir imtiyaz ile işletme izni verileceği belirtilmişken, 1869 tarihli maden nizamnamesinin yedinci⁴⁰ ve 1887 tarihli maden nizamnamesinin beşinci⁴¹ maddesinde, madenlerin doksan dokuz yıllık imtiyaz süresi ile ihale edilebileceği belirtilmiştir.

Defterde belirtilen madenlerin farklı sürelerle imtiyaza verildiği görülmektedir. Yüz otuz üç madenden yüz dördü (%78) 99 yıllığına, biri (%0,75) 75 yıllığına, on dokuzu (%14,2) 60 yıllığına, biri (%0,75) 55 yıllığına, beşi (%3,7) 50 yıllığına, ikisi (%1,5) 40 yıllığına ve biri (%0,75) 15 yıllığına imtiyaza verilmiştir. Doksan dokuz yıllığına değişik türden madenler imtiyaza verilmiştir. Bir adet petrol gazı 75 yıllığına ve iki adet maden suyundan biri 55 diğeri de 15 yıllığına imtiyaza verilmiştir. 60 yıl süreli imtiyazlardan on ikisi krom, beşi zımpara ve ikisi borasit madenine, 50 yıl süreli imtiyazlardan ikisi zımpara, ikisi borasit ve biri krom madenine, 40 yıl süreli imtiyazlardan biri cüruf ve diğeri krom madenine aittir.

Yüz otuz üç maden imtiyazından % 92'si (123 imtiyaz) doksan dokuz ve altmış yıllığına, %8'i (10 imtiyaz) yukarıda belirttiğimiz diğer sürelerle imtiyaza verilmiştir.

F- Yıllara Göre Devletlere Verilen Maden İmtiyazı Sayısı

Defterde, hangi madenin kaç tarihinde kimlere imtiyaza verildiği belirtilmiştir. Madenlerin imtiyaza verilmiş tarihlerine bakıldığında, en erken tarihli olanı 1878, en geç tarihli olanı 1898 yılına aittir. Defterde belirtilen madenler içerisinde, imtiyaza verilen ilk maden, Hüdavendigâr vilayetinin Bursa sancağına bağlı İnegöl kazasındaki iki adet krom madeni olup, bunlardan biri Yunan vatandaşı Kankilari Efendi'ye, diğeri Osmanlı vatandaşı Tanisyos Manimyan'a doksan dokuz yıllığına 13 Mart 1878 tarihinde, son maden ise Manastır vilayeti Serfice sancağı Kozana kazasındaki 1 Mayıs 1899 tarihinde altmış yıllığına Osmanlı vatandaşlarından Hasan Bey'e verilen krom madenidir. Madenlerin hangi yıllarda daha yoğun olarak imtiyaza verildiğini göstermek için aşağıdaki tabloda yıllar itibariyle ülkelere verilen maden imtiyazlarının sayısına dair bilgiler verilmiştir.

³⁹ Tızlak, "Osmanlı Maden İşletmeciliğinde...", s. 86.

⁴⁰ Maâdin Nizamnamesi, 1285/1869, Matbaa-yı Âmire, 1288.

⁴¹ Maâdin Nizamnamesi, 1304/1887, *Düstur*. I. Tertip, Cilt 5, (14.Ra.1301-26.B.1305), Başvekâlet Matbaası, Ankara, 1937, s. 886-904.

Tablo - 5: Yıllar İtibariyle Verilen İmtiyaz Sayısı¹²

İmtiyaz Tarih-leri	Verilen İmtiyaz Sayısı	Ülke Vatandaşlarına Verilen İmtiyaz Sayısı
1294	4	Devlet-i Aliyye (3 adet), Yunanistan (1)
1295	10	Devlet-i Aliyye (1), Yunanistan (1), İngiltere (6), Amerika İngiltere (1), Avusturya-Macaristan (1)
1296	2	Devlet-i Aliyye (2)
1297	4	Devlet-i Aliyye-İtalya (2), İngiltere (2)
1298	2	Devlet-i Aliyye (2)
1299	2	Devlet-i Aliyye (2)
1300	3	Devlet-i Aliyye (2), Yunanistan (1)
1301	7	Almanya (7)
1302	6	Devlet-i Aliyye (1), İngiltere (4), Almanya (1)
1303	4	Devlet-i Aliyye (2), Almanya-İngiltere (1), Avusturya-Fransa (1)
1304	14	Devlet-i Aliyye (4), Devlet-i Aliyye-İngiltere (8), Devlet-i Aliyye-Yunanistan-İngiltere (2)
1305	9	Devlet-i Aliyye (7), Amerika-İngiltere (1), İtalya (1)
1306	5	Devlet-i Aliyye (4), Fransa (1)
1307	17	Devlet-i Aliyye (9), Devlet-i Aliyye-Karadağ (1), Almanya (1), Fransa (6)
1308	2	Devlet-i Aliyye (2)
1309	3	Devlet-i Aliyye (3)
1310	6	Devlet-i Aliyye (3), Devlet-i Aliyye-İtalya (1), Fransa-Yunanistan (1), Yunan (1)
1311	5	Devlet-i Aliyye (2), Devlet-i Aliyye-Yunanistan-İtalya (1), Devlet-i Aliyye-Yunanistan (1), İngiltere (1)
1312	8	Devlet-i Aliyye (7), İngiltere (1)
1313	6	Devlet-i Aliyye (3), İngiltere (3)
1314	10	Devlet-i Aliyye (10)
1315	1	Devlet-i Aliyye (1)
Tarihi Belirsiz	3	Fransa (3)
Toplam	133	

Not: Parantez içindeki rakamlar verilen imtiyaz sayısını göstermektedir.

¹² Bu tablo, BOA, Y. PRK. OMZ. 2/56 numaralı defterdeki bilgilere dayanılarak oluşturulmuştur.

Tablodaki rakamlar, verilen imtiyaz sayısının yıllara göre farklılık arz ettiğini ve her yıl aynı sayıda imtiyaz verilmediğini göstermektedir. Yirmi bir yılda toplam 133 maden imtiyazı verildiğine göre, yılda ortalama beş maden imtiyaz verilmiş demektir. Bazı yıllar, verilen imtiyaz sayısı bu ortalamanın iki üç katına ulaşırken bazı yıllar ise bu ortalamanın altına düşmüştür.

En fazla imtiyaz 1891 yılında verilmiş olup, on yedi imtiyazdan dokuzu Osmanlı, altısı Fransız ve birer tanesi Osmanlı-Karadağ ve Alman vatandaşlarına verilmiştir. En fazla imtiyazın verildiği 1891 yılını on dört imtiyazla 1888, onar imtiyazla 1879 ve 1898 yılları takip etmektedir. 1899 yılı bir imtiyazla en az imtiyazın verildiği yıl olmuştur. Defterde, Fransızlara verilen üç adet maden imtiyazının tarihi ise belirtilmemiştir. Yıllar itibariyle verilen maden imtiyazı sayısına bakıldığında bazı yıllar artan bazı yıllar azalan dalgalı bir seyir görülmektedir.

G - Şirketlerce İşletilen Madenler

1887 tarihli maden nizamnamesininin 26. maddesine göre, maden imtiyazları bir veya birkaç kişiye verilebildiği gibi, Osmanlı kanunlarına göre kurulmuş bir şirkete de verilebilmektedir. Defterde bazı maden imtiyazlarının şirketlere verildiği görülmektedir. İmtiyazı alan şirketlerin adları, sermaye miktarları, bu şirketlerin idare meclisinde bulunan kişilerin isimleri ve hangi ülke vatandaşı oldukları ve hangi madenlerin imtiyazlarını aldıkları defterde belirtilmiştir. Aşağıda, defterde verilen bilgiler doğrultusunda bu şirketler hakkında bilgi verilmiştir.

1 - The Borax Company Limited

The Borax Company Limited, 1887 yılında kurulmuş bir İngiliz şirkettir. Şirket, 1899 yılında aldığı bir kararla 1 Ekim 1898 tarihinden geçerli olmak üzere bütün mallarını bir İngiliz şirketi olan *The Borax Consolidated Limited*'e devretmiştir. Bu şirket, dünyadaki borasit madenlerini elinde bulundurduğundan, 1323/1907 tarihli Osmanlı Maden İstatistiklerinde "*İngiliz-Amerikan Borasit Şirketi-i İnhisariyesi*" olarak zikredilmektedir¹³.

Hüdavendigâr vilayeti, Karesi sancağı Fart kazası Su Sığırlığı (Susurluk) köyündeki iki adet borasit madeninden biri elli yıllığına 3 Temmuz 1887

¹³ Ökçün, a.g.m., s. 115.

tarihinde Avusturya ve Fransa tebaasından Garabler dö Major ve ortağına, diğeri aynı tarihte aynı süre ile Almanya ve İngiltere tebaasından Frederik Sabuh ile Şarl Henson'a ihale edilmiştir. Daha sonra her iki maden imtiyazı İngiliz vatandaşı Lord Helington'a devredilmiştir. Bu iki maden, bir milyon İngiliz Lira sermayeli "*Borafisi Kumpani*" adındaki İngiliz kumpanyası tarafından idare edilmektedir. İmtiyazın verildiği tarihte, kumpanyanın idare meclisinde şu üyeler yer almaktaydı: İngiliz başkan tacir Lavrens, filo sahibi İngiliz banker Clark, İngiliz Miralay Homsili Zirak, akar sahibi Belçikalı Von Brandekim, akar sahibi İngiliz Ber Hubez⁴⁴.

2 - Balya Karaaydın Şirketi

Şirket, 1892 yılında Edremit kazasının Balya nahiyesinin Kocagümüş ve Karaaydın mevkiilerinde bulunan simli kurşun madeni ile aynı nahiyede Mancınık mevkiindeki linyit madenini işletmek üzere kurulmuştur⁴⁵. Mancınık mevkiindeki linyit madeni 29 Haziran 1891 yılında Alman Rayzer'e doksan dokuz yıllığına ihale edilmiştir. Defterdeki bilgilere göre, maden işletme imtiyazı daha sonra *Balya Karaaydın Şirket-i Osmâniyesi*'ne geçmiştir⁴⁶.

3 - İskenderun Gaz Madeni Şirketi

Halep vilayeti Halep sancağı İskenderun kazası Cengan köyündeki petrol gazı madeni imtiyazını 75 yıllığına 13 Mayıs 1899 tarihinde Devlet-i Aliyye tebaasından Ahmed Nihani Efendi almış olup, bu madeni yirmi bin Osmanlı Lira sermayeli *İskenderun Gaz Madeni Şirketi* işletmektedir. Şirket idare meclisinde, Devlet-i Aliyye tebaasından Raif Bey, Bağdatlıyan Ohannes Efendi, Mektupçu Nuri Bey, hukuk müşaviri Miltiyadi Efendi, tacir Dolağama? Niko, tacir İsnamekin? ve tacir Yarumcu yer almaktadır⁴⁷.

4 - Karasu Madenleri Şirketi

Hüdavendigâr vilayeti İzmit sancağı Kandıra kazası Karasu köyündeki simli kurşun ve çinko madeni, ilk önce 2 Haziran 1898 tarihinde, doksan dokuz yıllığına Osmanlı vatandaşlarından Hafız Nuri Efendi'ye ihale edilmiş, daha sonra da Osmanlı, Rus ve İtalyan ortaklı *Karasu Madenleri Şirket*'ne

⁴⁴ BOA, Y. PRK. OMZ. 2/56, s. 5-6.

⁴⁵ Ökçün, a.g.m., s. 118.

⁴⁶ BOA, Y. PRK. OMZ. 2/56, s. 5-6.

⁴⁷ BOA, Y. PRK. OMZ. 2/56, s. 1-2.

devredilmiştir. İmtiyaz 1898 yılında verilmesine rağmen, madeni işletecek olan Karasu Madenleri Şirketi 1900 yılında kurulmuştur. Defterdeki bilgilere göre, şirketin sermayesi üç milyon iki yüz bin Franktır. Şirket idare heyetinde ise, Osmanlı vatandaşı Şükrü ve Süreyya Beyler, İtalyan Fernandez ve Rus vatandaşı iki kişi bulunmaktadır⁴⁸.

5 - Kesendire Madeni Şirket-i Osmaniyesi

Şirket, Allatini, F.J.B Sergileri, Enriko Mizrahi, Dersaadet Bankası ve İzvor Keşfiyat Şirketi ilgilileri tarafından 1893 yılında kurulmuştur⁴⁹. Defterdeki bilgilere göre, şirketin sermayesi üç yüz bin Frank'tır. Şirket, Selanik vilayetine bağlı Drama sancağı Kesendire kazasındaki dört manganer ve dört simli kurşun ve antimon madeni ile yine aynı vilayete bağlı Gögili kazasındaki manganer madenini işletmektedir⁵⁰.

6 - Leneviz? Maden, Borafisi Kalhanesi ve Fransız şirketi

Hüdavendigâr vilayeti Karesi sancağı Fart kazası Sultan Çayırı köyünde bulunan Borasit madeni, Osmanlı vatandaşlarından Yaver-i Ekrem Devletli Fuat Paşa'ya 13 Kasım 1889 tarihinde, doksan dokuz yıllığına ihale edilmiş, ancak maden daha sonra Fransız Afansuz'a? devredilmiştir. Defterdeki bilgilere göre, madeni, altı milyon Frank sermayeli Leneviz? Maden ve Borafisi Kalhanesi ve Fransız şirketi işletmekte olup, şirket idare meclisi üyeleri içerisinde, Fuad Paşa, banker Tonibi, Banker Ogüsto Kalkoz, Jolidi Boranye ve Sendisi Fransbek, Kimyager Lewi ve Kimyager Brodel yer almaktadır⁵¹.

7 - İsmi Belirtilmemiş Bir Şirket

Hüdavendigâr vilayeti Hüdavendigâr sancağı İvrindi kazası Yenice-i Kebîr köyündeki antimon madeni doksan dokuz yıllığına 18 Mayıs 1891 tarihinde Devlet-i Aliyye vatandaşı Basri Bey ve ortaklarına ihale edilmişken, daha sonra bu kişilere Fransa tebaasından Lorando'da katılmıştır. Madeni dört milyon beş yüz bin Frank sermayeli ismi belirtilmeyen bir maden şirketi işletmektedir. İsmi belirtilmeyen bu şirketin idare meclisinde şu üyeler yer almaktadır: Fransız Mösyö Mavro ve Kordato, Rusyalı Jan Nöjan, Yunanlı banker Abakir, İngiliz banker Avinidi, Yunanlı banker Asimopolo, Yunanlı

⁴⁸ BOA, Y. PRK. OMZ. 2/56, s. 5-6.

⁴⁹ Ökçün, a.g.m., s. 117.

⁵⁰ BOA, Y. PRK. OMZ. 2/56, s. 8-9.

⁵¹ BOA, Y. PRK. OMZ. 2/56, s. 5-6.

akar sahibi Tanikopolo, ismi belirtilmemiş bir Yunanlı banker, Fransız mühendis Jerry Fanilan, Rusyalı avukat Espandon⁵².

H - Sahipleri El Değiştiren Maden İmtiyazları

Bir kişi veya birkaç kişinin sahip olduğu maden işletme imtiyazı zamanla el değiştirebiliyordu. İmtiyazın el değiştirmesi farklı şekillerde olmaktadır. İmtiyaz tek kişiye ait iken, imtiyaz sahibi daha sonra yanına yeni ortak kabul edebilmektedir. İki üç ortaklı bir maden imtiyazı da daha sonra bir tek kişiye geçebiliyordu. Bir veya birkaç kişi tarafından işletilen bir maden de, çok ortaklı bir şirkete veya imtiyaz sahiplerinin vârislerine devredilebiliyordu. Belirttiğimiz şekillerde el değiştiren maden imtiyazlarının sayısı kırktır.

Defterde tek başına maden işleten sekiz kişi, daha sonra yanlarına ortak almışlardır. Birkaç kişi ile ortak olarak işletilen dört maden imtiyazı da daha sonra ortaklardan birine devredilmiştir. Bir kişi tarafından işletilmekte iken, bir başkasına devredilen imtiyaz sayısı ise yirmidir. Dokuz madenin imtiyazı bir veya birkaç kişi üzerinde iken, bu imtiyazlar daha sonra çok ortaklı şirketlere devredilmiştir. Belirtilen şekillerde Osmanlı vatandaşı Müslim ve gayrimüslim vatandaşların ellerinde bulunan on yedi maden imtiyazı daha sonra yabancıların eline geçmiştir.

El değiştiren madenlerin belirli türden madenler olmayıp, farklı türden madenler olduğu görülmektedir. Bu madenler içerisinde, on krom, bir kömür, bir zımpara, bir petrol gazı, iki simli kurşun, yedi manganez, üç antimon, dört borasit, bir simli kurşun ve çinko, yedi simli kurşun ve antimon, bir arsenik ve bir adet kurşun ile karışık çinko madeni bulunmaktadır.

I - Maden Türlerine ve Ülkelere Göre Maden İmtiyazları

1 - Maden Türlerine Göre Verilen İmtiyazlar

Yukarıda verilen bilgilerden, Osmanlı ve yabancı devlet vatandaşlarının Osmanlı madenlerini işletmek üzere pek çok imtiyaz aldığı anlaşılmaktadır. Alınan bu imtiyazların sayısı maden türlerine göre farklılık göstermektedir. Alınan bir maden imtiyazı bazen miras bazen de satın alma yoluyla el değiştirebiliyordu. Hem bu değişiklikleri hem de maden türlerine göre ülkelerin aldığı imtiyaz sayısını gösterebilmek için, aşağıya bir tablo verilmiştir.

⁵² BOA, Y. PRK. OMZ. 2/56, s. 5-6.

Tablo-6 Maden Türlerine Göre Verilen İmtiyazlar⁵³

Madenin Cinsi	İlk İmtiyaz Sahiplerinin Ülkesi	Sonraki İmtiyaz Sahiplerinin Ülkesi	İmtiyaz Sayısı
Simli Kurşun	Devlet-i Aliyye (10, %53), İngiltere (4, %21), Almanya (3, %16), Yunanistan (1, %5), Devlet-i Aliyye-İtalya-Yunanistan (1, %5)	Devlet-i Aliyye (9, %47), İngiltere (5, %26), Almanya (3, %16), Yunanistan (1, %5), Devlet-i Aliyye-İtalya-Yunanistan (1, %5)	19
Simli Kurşun ve Çinko	Devlet-i Aliyye (2, %67), Yunanistan (1, %33)	Devlet-i Aliyye-Rusya-İtalya (1, %33,3), Yunanistan (1, %33,3), İngiltere (1, %33,3)	3
Antimon	Devlet-i Aliyye (3, %43), Devlet-i Aliyye-İtalya (1, %14), Devlet-i Aliyye-Yunanistan-İngiltere (1, %14), Almanya (1, %14), Amerika-İngiltere (1, %14)	Devlet-i Aliyye (2, %29), Devlet-i Aliyye-Fransa (1, %14), Devlet-i Aliyye-Yunanistan-İngiltere (1, %14), Almanya (1, %14), Amerika-İngiltere (1, %14), İtalya (1, %14)	7
Manganez	Devlet-i Aliyye (4, %36), Fransa (4, %36), İtalya (1, %9), Amerika-İngiltere (1, %9), Devlet-i Aliyye-Yunanistan (1, %9)	Devlet-i Aliyye (4, %36), Belirsiz (4, %36), Avusturya-Macaristan (1, %9), Amerika (1, %9), Devlet-i Aliyye-Yunanistan (1, %9)	11
Maden Kömürü	Devlet-i Aliyye (4, %100)	Devlet-i Aliyye (4, %100)	4
Kömür ve Linyit	Devlet-i Aliyye (4, %80), Almanya (1, %20)	Devlet-i Aliyye (4, %80), Belirsiz (1, %20)	5
Kömür	Devlet-i Aliyye (1, %100)	İngiltere (1, %100)	1
Ziftli Kömür	Devlet-i Aliyye (1, %100)	Devlet-i Aliyye (1, %100)	1
Krom	Devlet-i Aliyye (15, %55), İngiltere (8, %29), Devlet-i Aliyye-İtalya (2, %7), Yunanistan (2, %7)	Devlet-i Aliyye (10, 37), İngiltere (11, %40), Devlet-i Aliyye-İtalya (2, %7), Yunanistan-İngiltere (1, %4), Devlet-i Aliyye-İtalya-Rusya (1, %4), Almanya (1, %4), Yunanistan (1, %4)	27
Zımpara	Devlet-i Aliyye (8, %80), İngiltere (1, %10), Avusturya-Macaristan (1, %10)	Devlet-i Aliyye (7, %70), İngiltere (2, %20), Avusturya-Macaristan (1, %10)	10
Çıva	Devlet-i Aliyye (1, %100)	Devlet-i Aliyye (1, %100)	1

⁵³ Bu tablo, BOA, Y. PRK. OMZ. 2/56 numaralı defterdeki bilgilere dayanılarak oluşturulmuştur.

Bakır	Devlet-i Aliyye (3, %30) Devlet-i Aliyye-İngiltere (4, %40), Almanya (1, %10), İngiltere (1, %10), Devlet-i Aliyye-Yunanistan-İngiltere (1, %10)	Devlet-i Aliyye (3, %30), Devlet-i Aliyye-İngiltere (4, %40), Almanya (1, %10), İngiltere (1, %10), Devlet-i Aliyye-Yunanistan-İngiltere (1, %10)	10
Petrol Gazı	Devlet-i Aliyye (1, %100)	Devlet-i Aliyye (1, %100)	1
Bakır İle Karışık Simli Kurşun	Devlet-i Aliyye (1, %50), Devlet-i Aliyye-İngiltere (1, %50)	Devlet-i Aliyye (1, %50), Devlet-i Aliyye-İngiltere (1, %50)	2
Kurşun ve Antimon	Devlet-i Aliyye-İngiltere (1, %100)	Devlet-i Aliyye-İngiltere (1, %100)	1
Bakır Simli Kurşun	Devlet-i Aliyye (2, %50), Devlet-i Aliyye-İngiltere (2, %50)	Devlet-i Aliyye (2, %50), Devlet-i Aliyye-İngiltere (2, %50)	4
Maden Suyu	Devlet-i Aliyye (2, %40), Fransa (3, %60)	Devlet-i Aliyye (2, %40), Fransa (3, %60)	5
Cüruf	Devlet-i Aliyye (1, %100)	Devlet-i Aliyye (1, %100)	1
Demir, Bakır, Simli Kurşun	Almanya (1, %100)	Almanya (1, %100)	1
Borasil	Devlet-i Aliyye (4, %67), Almanya-İngiltere (1, %16,6), Avusturya-Fransa (1, %16,6)	İngiltere (2, %33), Devlet-i Aliyye (1, %16,6) Fransa (1, %18,6), Devlet-i Aliyye-İngiltere (1, %16,6), Amerika (1, %16,6)	6
Çinko	Devlet-i Aliyye (1, %100)	Devlet-i Aliyye (1, %100)	1
Simli Kurşun Bakır ve Antimon	Devlet-i Aliyye (3, %38), Fransa (3, %38), İngiltere (2, %26)	Şirket (3, %38), Devlet-i Aliyye (1, %12,5), İngiltere (2, %25), İtalya (1, %12,5), Belirsiz (1, %12,5)	8
Arsenik	Devlet-i Aliyye (1, %100)	İtalyan (1, %100)	1
Kurşun ile Karışık Çinko	Fransa-Yunanistan (1, %100)	Fransa (1, %100)	1
Kurşun	İngiltere (1, %50), Devlet-i Aliyye-Karadağ (1, %50)	İngiltere (1, %50), Devlet-i Aliyye-Karadağ (1, %50)	2
Toplam			133
Not: Parantez içerisinde verilen ilk rakamlar imtiyaz sayısını, % olarak verilen ikinci rakamlar ise devletlerin o madene ait imtiyazlardan aldıkları payı göstermektedir.			

Maden işletmek isteyen kişiler yerli veya yabancılarla ortaklık kurarak maden imtiyazı almışlardır. Tabloda, ortak olarak alınan pek çok maden imtiyazı örneği bulunmaktadır. Yapılan bu ortaklıklar sebebiyle, her bir maden türü için devletlerin sahip oldukları imtiyaz sayısını tespit etmek mümkün olmamaktadır. Tabloda verilen sayılar, ancak her bir maden türü için verilen toplam imtiyaz sayısını göstermektedir. İmtiyaza verilmiş 133

maden içerisindeki en büyük pay %20 ile (27 imtiyaz) kroma, %14 ile (19 imtiyaz) simli kurşuna, %8 ile (11 imtiyaz) manganeeze, %7,5 ile (10 imtiyaz) bakıra, %7,5 ile (10 imtiyaz) zımpara madenine aittir. Bu madenler dışındaki madenlerin toplam imtiyaz sayısı içindeki sayısı ondan azdır. Çinko, kurşun ile karışık çinko, arsenik, simli kurşun-demir-bakır, cüruf, kurşun-antimon, petrol gazı, kömür, ziftli kömür ve civa madenleri için sadece birer imtiyaz verilmiştir.

Tabloda belirtilen 133 maden imtiyazı içerisinde, Osmanlı Devleti sadece maden kömürü, kömür, ziftli kömür, civa, petrol gazı, cüruf ve çinko madenlerinin yüzde yüzünü tek başına işletmektedir. Tabloda belirtilen diğer madenleri birkaç devlet müstakil veya ortaklaşa işletmektedir. Bu bilgiler, Osmanlı Devleti'nin pek çok madenini tek başına işletemeyip yerli ve yabancı ortaklar edinerek işlettiğini göstermektedir.

İlk imtiyaz sahiplerine göre, Osmanlı Devleti'nin tek başına %50'den fazlasını işlettiği madenler şunlardır: Simli kurşun, simli kurşun ve çinko, maden kömürü, kömür ve linyit, kömür, ziftli kömür, krom, zımpara, civa, bakır ile karışık simli kurşun, petrol gazı, kurşun ve antimon, cüruf, borasit, çinko ve arsenik. Osmanlı Devleti dışında, ilk imtiyaz sahipleri içerisinde maden suyu imtiyazlarının %60'ını ve demir-bakır-simli kurşun karışımı maden imtiyazının %100 yüzünü elinde bulunduran Almanya dışında hiçbir ülke tek başına madenlerin %50'sinden fazlasını işletmemektedir.

Sonraki imtiyaz sahipleri içerisinde, Osmanlı Devleti'nin %50'den fazlasını işlettiği madenler içerisinde maden kömürü, kömür ve linyit, ziftli kömür, zımpara, civa, petrol gazı, bakır ile karışık simli kurşun, cüruf ve çinko madeni bulunmaktadır. Başlangıçta Osmanlı Devleti'nin, simli kurşun, simli kurşun ve çinko, krom, borasit ve arsenik gibi madenlerdeki payı %50'den fazla iken, daha sonra bu madenlerdeki payı %50'lerin altına inmiştir. Sonraki imtiyaz sahipleri içerisinde bir adet demir-bakır-simli kurşun madenini Almanlar, bir adet kömür madenini İngilizler, bir adet kurşun ile karışık çinko madenini Fransızlar ve bir adet arsenik madenini İtalyanlar işletmektedirler. Bunların dışındaki maden türlerinde yabancı devletlerin payının %50'den az olduğu görülmektedir.

Devletlerin yukarıda belirtilen maden türlerine ait imtiyaz sayılarını tam olarak tespit etmek mümkün olmamaktadır. Çünkü, bir devlet vatandaşı tek başına imtiyaz aldığı gibi, diğer devlet vatandaşları ile de ortak imtiyaz

almıştır. Dolayısıyla, her bir devlet için belirtilen imtiyaz sayısı, ortak olarak alınanlar da hesaba katıldığında daha fazla sayıda olacaktır.

2-Ülkelere Göre Maden İmtiyazları

Devletler her tür maden için aynı ilgiyi göstermemektedirler. Yukarıda verilen iki ve üç numaralı tabloda, devletlerin müstakil veya ortaklaşa aldıkları maden imtiyazı sayılarına ilişkin bilgiler verilmişti ancak bu devletlerin hangi tür madenlerin imtiyazını aldıkları hakkında bilgi verilmemişti. Devletlerin tek başlarına veya ortak olarak imtiyazını aldıkları maden türleri ile bunların sayısı aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo - 7 : Devletlerin Müstakil veya Ortaklaşa Aldıkları Maden İmtiyazları⁵⁴

Ülke İsmi	Ülkelerin İmtiyazını Aldıkları Madenler ve Sayısı
Devlet-i Aliyye	Simli kurşun (10), simli kurşun ve çinko (2), antimon (3), manganez (4), maden kömürü (4), kömür ve linyit (4), kömür (1), ziftli kömür (1), krom (15), zımpara (8), civa (1), bakır (3), petrol gazı (1), bakır ile karışık simli kurşun (1), bakır simli kurşun (2), maden suyu (2), cüruf (1), borasit (4), çinko (1), simli kurşun bakır ve antimon (3), arsenik (1)
Almanya	Simli kurşun (3), antimon (1), kömür ve linyit (1), bakır (1), demir bakır ve simli kurşun (1)
İngiltere	Simli kurşun (4), krom (8), zımpara (1), bakır (1), simli kurşun bakır ve antimon (2), kurşun (1)
Fransa	Manganez (4), maden suyu (3), simli kurşun bakır ve antimon (3)
Yunanistan	Simli kurşun (1), simli kurşun ve çinko (1), krom (2)
İtalya	Manganez (1)
Devlet-i Aliyye-İngiltere	Bakır (4), bakır ile karışık simli kurşun (1), kurşun ve antimon (1), bakır simli kurşun (2)
Devlet-i Aliyye-İtalya	Antimon (1), krom (2)
Devlet-i Aliyye-Yunanistan	Manganez (1)

⁵⁴ Bu tablo, BOA, Y. PRK. OMZ. 2/56 numaralı defterdeki bilgilere dayanılarak oluşturulmuştur.

Devlet-i Aliyye-Karadağ	Kurşun (1)
Amerika-İngiltere	Antimon (1), Manganez (1)
Avusturya-Macaristan	Zımpara (1)
Avusturya-Fransa	Borasit (1)
Fransa-Yunanistan	Kurşun ile karışık çinko (1)
Almanya-İngiltere	Borasit (1)
Devlet-i Aliyye-İtalya-Yunanistan	Simli kurşun (1)
Devlet-i Aliyye-İngiltere-Yunanistan	Antimon (1), bakır (1)
Avusturya-Macaristan	Zımpara (1)
Avusturya-Fransa	Borasit (1)
Fransa-Yunanistan	Kurşun ile karışık çinko (1)
Not: Parantez içindeki rakamlar imtiyaz sayısını göstermektedir.	

Tablodaki bilgiler, Osmanlı, İngiliz, Fransız, Alman, İtalyan ve Yunan vatandaşlarının bazı madenlerin imtiyazını ortak, bazılarını da müstakil olarak aldıklarını göstermektedir. İmtiyaz elde eden Amerikan, Rus, Avusturya ve Karadağ vatandaşları tek başlarına imtiyaz almayı diğer devlet vatandaşları ile ortaklık kurarak maden imtiyazı almışlardır.

Tabloda, devletlerin birbirleri ile kurdukları ortaklıklara bakıldığında, devletlerin en fazla Osmanlı devleti ile ortaklaşa maden işlettikleri görülmektedir. Osmanlı Devleti'nin İngiltere, İtalya, Yunanistan, Karadağ devletleriyle ortaklık yaptığı görülmekle birlikte, Fransa, Almanya, Amerika, Avusturya-Macaristan devletleriyle ortaklığı görülmemektedir. Yunanistan, İngiltere ve Fransa, Osmanlı Devleti'nden sonra diğer devletlerle en fazla ortaklık kuran ülkeler olarak görülmektedirler.

Devletlerin ortaklaşa aldıkları maden imtiyazlarının sayıca fazla olmadığı görülmektedir. Sadece İngiltere-Osmanlı Devleti, Amerika-İngiltere ve Osmanlı Devleti-İtalya devleti birden fazla imtiyaz almış olup, bunların dışında ortaklık kuran devletler sadece birer maden imtiyazı almışlardır.

Sonuç

Osmanlı topraklarında devletin ve halkın ihtiyaçlarını karşılayacak miktar ve türde maden çıkarılmaktadır. Madenler daha çok imparatorluğun Anadolu ve Balkan topraklarında yer almaktadır. XIX. yüzyıl ortalarına kadar daha çok devletin hakim olduğu madencilik sektöründe, bu tarihten sonra yabancılar da etkin bir şekilde faaliyet göstermeye başlamışlardır.

Yabancı devletlerin hemen hemen her tür maden işletmek için imtiyaz aldıkları görülmektedir. Osmanlı vatandaşı Müslim ve gayrimüslimler de yabancı ortaklar edinerek maden işletmek için imtiyaz elde etmişlerdir. Osmanlı Devleti vatandaşlarının bazı maden imtiyazlarını yabancılar terk etmeleri sonucu elde ettikleri imtiyaz sayısında düşüş olmuştur. 1878-1899 yılları arasında verilen maden imtiyazlarının ilk ve sonraki sahiplerine bakıldığında bu açıkça görülmektedir. İlk imtiyaz sahipleri içerisinde Osmanlı vatandaşlarının 86 maden imtiyazında isimleri geçerken, sonraki imtiyaz sahipleri içerisinde 72 maden imtiyazında adları geçmektedir.

Madenler farklı sürelerle imtiyaza verilmiş olup, bu süreler 99 ile 15 yıl arasında değişmektedir. 133 maden imtiyazından %80'e yakını 99 yıllık süre ile imtiyaza verilmiştir. Maden türleri içerisinde sayıca en fazla krom, simli kurşun, zımpara ve bakır madenleri imtiyaza verilmiştir. Bu durum, aynı zamanda bu madenlerin Osmanlı topraklarında fazlaca bulunduğunu da göstermektedir.